

Ernest Renan Reddiyeleri Bağlamında
**Cemaleddin Afganî ve
Namık Kemal**

Mehmet DEMİR

ESKİ
YENİ

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 1731

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Eskiyei

Yayın No | Publication Number: 350

Kitap Adı : Ernest Renan Reddiyeleri Bağlamında Cemaleddin Afganî ve Namık Kemal

Book Title : Cemaleddin Afganî and Namık Kemal in the Context of the Refutations of Ernest Renan

ISBN : 978-625-5536-63-1

DOI : doi.org/10.70458/fcr.978-625-5536-63-1

Yazar | Author: Mehmet Demir | orcid.org/0009-0001-9946-6323

Kurum | Institution: Milli Eğitim Bakanlığı

ROR ID: ror.org/00jga9g46

Yayın Türü: Kitap | Publication Type: Book - Monograph

Yayın Dili: Türkçe | Language: Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 99 (xviii + 81)

Yayın Tarihi | Publication Date: Aralık | December 2025

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRAB - Felsefe: din | Philosophy of religion

BISAC: PHI019000 - Felsefe / Din | Philosophy / Religious

THEMA: QDHR - İslam felsefesi | Islamic philosophy

LC Classification: BP161-165 - İslam – Modern düşünce. İslam ve bilim | Islam – Modern thought. Islam and science

DEWEY: 297.26 - İslam ve bilim ilişkisi | Islam and science relationship

WoS Category: Din | Religion

WoS Citation Topics Meso: 6.7 - Din Çalışmaları | Religious Studies

WoS Citation Topics Micro: 6.7.21 - Din Felsefesi | Philosophy of Religion

Scopus Subject Areas: 1210 - Din ve Teoloji | Religious Studies

Atıf Bilgisi | Cite as: Demir, Mehmet. *Ernest Renan Reddiyeleri Bağlamında Cemaleddin Afganî ve Namık Kemal*. Ankara: FCR Yayın Ltd.-Eskiyei 2025.

© All rights reserved | FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Ernest Renan Reddiyeleri Bağlamında
**Cemaleddin Afganî ve
Namık Kemal**

Mehmet DEMİR

Ankara 2025

Yazar Hakkında | About the Author

Mehmet DEMİR

1990 yılında Samsun'da doğdu. Lisansını Felsefe alanında, yüksek lisansını Kelâm alanında tamamladı. Milli Eğitim Bakanlığında çalışıyor. Kelâm, felsefe ve edebiyat alanındaki çalışmalarına devam etmektedir.

Yayınlar:

1. Gölgeler (Şiir), Cinius Yayınları, İstanbul 2017.
2. Yakamozlar (Hikaye-Mehmet Fani adıyla), Mahlas Yayınları, Ankara 2021.
3. “İmam Mâtürîdî’de Allah Tasavvuru”. Akademik Kelâm Yazıları-I. Editör: Fethi Kerim Kazanç - Zübeyir Üçtaş. Syf,163-194. Fecr Yayınları. Ankara 2023.
4. Fârâbî ve Mâtürîdî’de Allah-Âlem İlişkisi, Fecr Yayınları, Ankara 2025.

Mehmet DEMİR, was born in Samsun in 1990. He completed his undergraduate studies in Philosophy and his master's degree in Kalâm. He works at the Ministry of National Education and continues his research in the fields of Kalâm, philosophy, and literature.

Publications:

1. Shadows (Poetry), Cinius Publishing, Istanbul, 2017.
2. Reflections of Moonlight (Yakamozlar) (Short Stories – under the name Mehmet Fani), Mahlas Publishing, Ankara, 2021.
3. “The Conception of God in Imâm al-Mâtürîdî.” Academic Kalâm Writings – I. Editors: Fethi Kerim Kazanç - Zübeyir Üçtaş. pp. 163–194. Fecr Publishing, Ankara, 2023.
4. God–World Relationship in al-Fârâbî and al-Mâtürîdî, Fecr Publications, Ankara 2025.

Kitap Hakkında

Ernest Renan Reddiyeleri Bağlamında

Cemaleddin Afgânî ve Namık Kemal

Bu çalışma, 19. yüzyılın son çeyreğinde Batı'da yükselen pozitivist ve oryantalist söylemin İslâm dünyasına yönelttiği en etkili eleştirilerden biri olan Ernest Renan'ın 1883 tarihli "İslâm ve Bilim" konferansını ve bu konferansa karşı İslâm dünyasından geliştirilen entelektüel tepkileri konu edinmektedir. Renan, söz konusu konferansında İslâm'ı bilimsel ilerlemenin önünde yapısal bir engel olarak konumlandırmış; Müslüman toplumları zihinsel durgunluk ve irrasyonelite ile özdeşleştirmiştir. Bu iddialar kısa sürede yalnızca Avrupa'da değil, Osmanlı entelektüel çevrelerinde de geniş yankı uyandırmıştır.

Eserde, Renan'ın düşünsel arka planı; pozitivism, ırkçı antropoloji ve seküler ilerlemecilik ekseninde analiz edilmekte, onun İslâm'a yönelik eleştirilerinin yalnızca bilimsel değil aynı zamanda ideolojik ve sömürgeci bir bağlam taşıdığı ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede Renan'ın din karşıtı yaklaşımının, kişisel inanç krizleri, Avrupa-merkezci tarih anlayışı ve Comteçu pozitivistin etkisiyle şekillendiği vurgulanmaktadır.

Çalışmanın temel odak noktası ise Renan'ın tezlerine karşı geliştirilen iki önemli reddiyedir: Cemaleddin Afgânî'nin Fransızca kaleme aldığı "Renan'a Cevap" yazısı ile Namık Kemal'in müstakil bir eser olarak yazdığı "Renan Müdâfaanâmesi". Afgânî'nin cevabı, metodolojik zayıflıkları ve bazı noktalarda Renan'ı dolaylı biçimde doğrulayan ifadeleri nedeniyle eleştirel biçimde değerlendirilmektedir. Buna karşılık Namık Kemal'in reddiyesi, hem İslâm'ın ilimle ilişkisini tarihsel delillerle ortaya koyması hem de Renan'ın genellemeci ve indirgemeci iddialarını güçlü bir retorik ve ilmî zeminle çürütmesi bakımından nitelikli bir savunma olarak konumlandırılmaktadır.

Sonuç olarak eser, Renan'ın İslâm eleştirisinin yalnızca felsefi bir tartışma değil, aynı zamanda modern sömürgeci zihniyetin entelektüel bir uzantısı olduğunu ortaya koymakta; Afgânî ve Namık Kemal'in tepkilerini ise İslâm dünyasının modern meydan okumalar karşısındaki düşünsel savunma reflekslerinin erken örnekleri olarak değerlendirmektedir.

Bu yönüyle çalışma, günümüzde din–bilim ilişkisi etrafında süren tartışmalar için de tarihsel ve metodolojik bir perspektif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Renan; İslâm ve bilim; Cemaleddin Afgânî; Namık Kemal; Pozitivizm

About the Book

Cemaleddin Afghani and Namik Kemal in the Context of the Refutations of Ernest Renan

This study examines one of the most influential orientalist and positivist criticisms directed at Islam in the late nineteenth century: Ernest Renan's 1883 lecture entitled "Islam and Science," along with the intellectual responses it provoked in the Islamic world. In this lecture, Renan argued that Islam constituted a structural obstacle to scientific progress and associated Muslim societies with intellectual stagnation and irrationality. His claims rapidly attracted widespread attention not only in Europe but also within Ottoman intellectual circles.

The book first analyzes Renan's ideological background in relation to positivism, racial anthropology, and secular progressivism, demonstrating that his critique of Islam was not merely scientific but also deeply ideological and embedded within the colonial mindset of nineteenth-century Europe. Renan's anti-religious stance is shown to have been shaped by his personal crises of faith, Eurocentric interpretation of history, and strong adherence to Comtean positivism.

The main focus of the study lies in the two major rebuttals formulated against Renan's thesis: Cemaleddin Afghani's French essay "Response to Renan" and Namik Kemal's independent treatise "Renan Defence" (Renan Müdâfaanâmesi). Afghani's response is critically assessed in terms of its methodological weaknesses and its partial convergence with some of Renan's assumptions. In contrast, Namik Kemal's refutation is presented as a rigorously structured and intellectually robust defence, grounded in both historical evidence and philosophical reasoning. Kemal effectively challenges Renan's reductionist generalizations by demonstrating the deep historical relationship between Islam and scientific inquiry.

The study ultimately argues that Renan's discourse on Islam and science functioned not as a neutral philosophical argument but as a legitimizing tool for colonial ideology and racial hierarchies. The responses of Afghani and Namik Kemal, on the other hand, are interpreted as early manifestations of the Islamic world's intellectual resistance to modern

Western epistemological dominance. By situating this debate within the broader context of nineteenth-century global power relations, the book offers a critical historical perspective on contemporary discussions surrounding religion, science, and modernity.

Keywords: Renan; Islam and science; Cemaleddin Afghani; Namık Kemal; Positivism

TAKDİM

Eleştiri iyidir, iyi eleştiri daha iyidir.

Descartes'in felsefesinin temel ilkesi 'cogito ergo sum' Türkçeye genellikle 'düşünüyorum, o halde varım' şeklinde çevrilir. Bu tercüme Descartes'in şüphe yöntemini görmezlikten gelme gibi bir sakınca taşımaktadır. Zira Descartes, düşünmeye de öncelikle şüphe edebilmesi sayesinde ulaşacaktır. Demek istemem o dur ki düşünme, hiç olmazsa Descartes'in dilinde, ancak şüphe ile başlanacak bir zihin faaliyetidir. Meseleye bu açıdan yaklaşacak olursak eleştiri, düşüncenin zorunlu bir gereği olmaktadır. Bir başka deyişle düşüncenin olduğu her yerde, bir gölge olarak eleştiri de kıyılarda köşelerde bir yerde bulunmalıdır. Bu durumda eleştirinin yokluğu, esasen düşüncenin de yokluğunu gösterecektir. Bir başka deyişle eleştiri yoksa ortada bir düşünce yoktur, ama belki bir dogma vardır.

Düşünce ile eleştiri, eğer birbirini gerektiriyorsa aralarında ne türden diyalektik ilişkiler kurulabileceği de incelenebilir. Sözelimi nitelikli/iyi bir düşüncenin niteliksiz/kötü eleştirisi olabileceği gibi bunun tersi de mümkündür. Ayrıca, nitelikli/iyi bir düşüncenin nitelikli/iyi eleştirisi veya niteliksiz/kötü bir düşüncenin nitelikli/iyi eleştirisi de olabilir. Öte yandan hem düşünce hem de eleştiri, biri özne ve diğeri içerik olmak üzere iki açıdan da birbirine benzemektedir. Bir başka deyişle düşünce ve eleştirinin içeriği tek başına değerli olsa da, içeriğinin daha iyi kavranması için bu içeriğin kim tarafından yapıldığının da bilinmesi ve anlaşılması gerekmektedir. Bu meselenin daha iyi anlaşılması adına İslâm kültür dünyasından örnekler sunmak yararlı olacaktır.

Basra Mutezile kelimcilerinin önde gelen isimlerinden biri olan Câhız (ö. 255/869), Mutezilenin yetkin bir kelim akımı olduğunu göstermek üzere *Fazîletü'l-mu'tezile* başlıklı bir eser kaleme almıştır. Câhız'ın bu eserde Şî'ya yönelik eleştirileri öyle anlaşılıyor ki Mutezileden ayrılan İbnü'r-Râvendî'yi (ö. 301/914) rahatsız etmiş olmalı ki İbnü'r-Râvendî de bir Şî'a savunması ve Mutezile kelamı eleştirisi olarak *Fadîhatü'l-mu'tezile*'de başlıklı bir eser yazmıştır. Böylece, İbnü'r-Râvendî'nin *Mutezilenin Rezilliği* kitabı, Câhız'ın *Mutezilenin Fazileti*'nin eleştirisidir. İbnü'r-Râvendî'nin eleştirisinden bir Mutezile kelimcisi olarak bu kez Hayyât (ö. 300/913) rahatsız olmuş ve İbnü'r-Râvendî'nin *Mutezilenin Rezilliği*'ndeki eleştirileri çürütmek adına *el-İntisâr* başlıklı karşı-eleştiri, yani eleştirinin eleştirisini içeren bir eser yazmıştır. Sözü edilen bu üç eser, Şî'a ile Mutezile kelimciler arasında geçen tartışmalar sayesinde onların görüşlerini değerlendirmek için son derece önemli olabilirdi.

Olmuştur diyemiyoruz, olabilirdi. Zira bu üç eserden ilk ikisi kütüphane raflarından kaybolup gitmiş, günümüze yalnızca Hayyât'ın *Savunma*'sı gelebilmiştir. Bu durumda, çağdaşlar olarak bizler ortaçağların okurlarından daha eksik bir tabloya sahibiz. Zira, hem Câhız'ın *Mutezilenin Fazileti*'nde dile getirdiği görüşleri hem de İbnü'r-Râvendî'nin *Mutezilenin Rezilliği*'nde Câhız'a yönelttiği eleştirileri izleme şansına sahip değiliz. Elimizdeki tek imkân, Hayyât'ın *Savunma*'sı üzerinden Câhız'ın görüşlerini ve İbnü'r-Râvendî'nin eleştirilerini çıkarmaktır. Ancak, mutezileyi savunmak üzere kaleme alınan bir polemik eserinden, mutezileyi eleştirilerinin objektif olarak aktarıldığına ne derece emin olabiliriz ki? İslâm düşünce dünyasındaki bu üçlü seri, eleştiri kültürünün önemini gösterdiği kadar, eleştirinin yokluğunun bir kültürü ne denli fakirleştirdiğini de göstermektedir. Câhız'ın ve İbnü'r-Râvendî'nin eserlerinin kaybolması, bu eserleri 'yok' hükmüne sokmaktadır. Bilim ve kültür tarihimiz açısından bu

durum, acı vericidir. Daha acısı ise bu hikâyenin çağdaş kültür bilincimizde bir karşılığının olmamasıdır.

İslâm düşünce dünyasından ikinci vereceğimiz örnek ise ilkinden farklı olarak, çağdaş kültür dünyamızda daha iyi bilinmektedir. Bu örnek, Gazzâlî (ö. 505/1111) ile İbn Rüşd (ö. 598/1198) arasında geçen tehâfütler tartışmasıdır. Bilindiği gibi Gazzâlî, İslâm felsefesinin en yaygın felsefe akımı olan Meşşâilik'i ünlü temsilcileri Fârâbî ve İbn Sînâ üzerinden eleştirmiş; bu eleştiriyi dinsel terimlerle süsleyerek bu iki filozofun üç görüşlerinden ötürü dinden çıkmakla yani küfre düşmekle itham etmiştir. Bağdat'ın bu sert eleştirilerine karşı bir yüzyıl kadar sonra yanıt Endülüs'ten gelmiştir. İslâm felsefesinin son güçlü Meşşâi filozofu İbn Rüşd, Gazzâlî'nin diğer bazı eleştirilerinde haklı olmakla birlikte iddia edilen küfür suçlamasında hata yaptığını, Fârâbî ve İbn Sînâ'nın sözü edilen görüşlerini açık biçimde çarpıttığını açık biçimde göstermiştir.

Câhız, İbnü'r-Râvendî ve Hayyât'ın tartışmasını günümüzde izleyemediğimizi ifade etmiştik. Gazzâlî ile İbn Rüşd arasındaki tartışmayı ise gayet takip edebiliyoruz. Bunun gerekçesi Câhız ve İbnü'r-Râvendî'nin ilgili eserlerinin kaybolmuş olmasıydı. Oysa Gazzâlî'nin *Tehâfütü'l-felâsife*'si ile İbn Rüşd'ün *Tehâfütü't-tehâfütü*'ü hem Arapça orijinali hem de Türkçe çevirileri olarak bugün elimizde bulunmaktadır. Böylece Gazzâlî'nin *Filozofların Tutarsızlığı*'nda ileri sürdüğü eleştirileri ve İbn Rüşd'ün *Tutarsızlığın Tutarsızlığı*'nda ortaya koyduğu yanıtları ve karşı-eleştirileri tartmak ve karşılaştırmak mümkün olmaktadır. Ne var ki gerçekte böyle bir düşünsel çaba içinde miyiz? Gazzâlî ile İbn Rüşd arasındaki tartışmayı bugün anlamlı buluyor muyuz? Daha da kötüsü, hiç de böyle ilgilerimiz olmadan bu iki düşünür arasındaki tartışmada bir tarafın görüşünü dillendirip konuyu kapatmıyor muyuz? Günümüzün İslâm kültüründe, hesabı verilmeksizin dillendirilen netice şudur: Gazzâlî, üç meseleden dolayı filozofların

(ama gerçekte felsefenin) küfür olduğuna hükmetmiştir. Zihin, bundan sonra çok hızlı bir atlama yapacaktır: Bundan dolayı, imanımı kaybetmek istemiyorsam -ki istemiyorum-, felsefeden uzak durmalıyım. İbn Rüşd'ün çabasının neredeyse hiçbir değeri olmamıştır. İslâm kültürüne aşına olanların önemli bir kısmı Gazzâlî'nin eleştirilerinden bir ölçüde haberdardır, hiç olmazsa üç konuyu ve küfür suçlamasını bilmektedir. İbn Rüşd'ün bu sorunlara yanıtı, merak konusu bile olmamıştır. Ne yazıldığı Endülüs'te ne de günümüzde herhangi bir İslâm coğrafyasında. İbn Rüşd, teorik olarak Câhız ve İbnü'r-Râvendî'den daha şanslıdır: Diğer ikisinin aksine eseri, günümüzde mevcuttur. Pratik olarak ise İbn Rüşd, daha acı bir kaderi yaşamaktadır: Eseri mevcut olmasına rağmen görünmez kılınmıştır, gündemden düşürülmüş ve önemsizleştirilmiş, sanki hiç yazılmamış gibi kütüphanelerin tozlu raflarındadır ve zihinlerde zaten yer etmemiştir. *Tutarsızlığın Tutarsızlığı*'nın önemsizleştirilmesinin niteliksiz bir karşı eleştiri olmasından değil tamamen bilgi-iktidar ve kültürel hegemonya ilişkilerinden kısaca politik bir yaklaşımdan kaynaklanması, son derece ümit kırıcıdır. İslâm dünyası kanımca hâlâ bu tercihlerinin bedelini yaşamaktadır. Belki bir bedel de, doktorasını İbn Rüşd üzerine kaleme alan Ernest Renan'ın ünlü konuşması olmuştur.

Renan, 29.Mart.1883 tarihinde Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde *İslâm ve Bilim* üst başlığın taşıyan bir konferans vermiş, konuşmanın metni aynı gün *Journal des Debats*'ta yayınlanmıştır. Renan'ın konferansının temel iddiası, İslâm'ın gelişmeye engel olduğudur. Ayrıca o, ırkçılık politikalarını sahiplenecek Sami ırkın yani Yahudi ve Arapların, Ari ırktan yani Avrupalı halklardan daha aşağı düzeyde olduğu görüşünü benimsemiş ve buradan kalkarak dünyanın diğer bölgelerine medeniyetin taşınması yolculuğu olarak nitelendirerek Avrupa sömürgeciliğine akademik destek sunmuştur. Avrupa merkezci bu üstenci bakışı

daha da katmerleştiren husus ise Renan'ın, Comte'un pozitivist yaklaşımını benimsemesi ve bu seçimin doğal sonucu olarak ateist olmasıdır. Çocukluğunu ve gençliğini Katolik eğitim kurumlarında geçiren ve Papaz olmaya hazırlanan Renan'ın bu keskin dönüşünün samimi olduğunun gerekçesi, Hristiyanlık eleştirisidir. İsa'nın Yaşamı adıyla yazdığı –ve özet çevirisi Türkçeye yapılan- eserde Renan, Hz. İsa'nın hayatının bir tanrı değil bir insan olarak anlaşılması gerektiği şeklindeki bakış açısını kullanmış ve bundan dolayı Katolik dünyası kendisini Avrupa'nın küfürbazı ilan etmiştir.

Bu arka plan göz önüne alındığında Renan'ın *İslâm ve Bilim* konuşmasında dile getirdiği İslâm eleştirilerinin ateizm perspektifinden olduğu anlaşılmaktadır. Bilebildiğim kadarıyla bu konuşma ateizmden kalkarak İslâm'a yapılan ilk eleştiridir. Öte yandan Renan, ateistliğinde tutarlıdır. İçinde yetiştiği Hristiyanlığı eleştirdiği gibi bir oryantalist olarak öğrendiği İslâm'ı da eleştirmekten geri kalmamıştır. Renan'ın bu eleştirilerinin yayınlanmasıyla İslâm dünyasından tepkilerin gelmeye başlamıştır. Demir'in elinizdeki çalışması; Renan'ın *İslâm ve Bilim* konuşması ile İslâm'ı savunmak adına Cemaleddin Afganî ile Namık Kemal'in bu konuşmaya verilen iki cevabı incelemeye adanmıştır. Öte yandan Demir, Renan'ın konuşmasına Charles Mismar, Ataullah Bayezidof, İbnur Reşad, Ali Ferruh gibi düşünürlerin de değerlendirme yazısı kaleme aldıklarını belirtmiştir. Bir okur olarak sözü edilen eleştiri yazılarının günümüzdeki akıbeti ilgimi çekmiştir. Acaba bu yazılar, Câhız ve İbnü'r-Râvendî'nin başına geldiği gibi yok olup gitmişler midir yoksa İbn Rüşd'ün durumunda olduğu gibi kütüphanelerin tozlu raflarında beklemektedir? Ümit ederim ki Demir, bu eserinin ikinci baskısında bu yazıları da ekleyerek düşünce dünyasında Renan eleştirilerinin tam bir tablosunu bizlere sunar.

Cemaleddin Afgânî'nin *Renan'a Cevap* başlığını taşıyan yazı, Renan'ın konuşmasını basan *Journal des Depats* gazetesinde 18

Mayıs 1883 tarihinde yayımlanmıştır. Demir'e göre Renan'ın konuşmasındaki İslâm eleştirisi, zayıf bir eleştiridir. Öte yandan, bir Müslüman olarak Afgânî'nin *Renan'a Cevap* yazısı da oldukça zayıf bir karşı-eleştiridir, hatta neredeyse Renan'ı doğrulamaktadır. Bu karar, eğer acele verilmediyse, çok daha ayrıntılı biçimde incelenmelidir. Demir'e göre Renan ile Afgânî arasındaki fiziksel görüşmelere dayanan dostluk, Renan'ın konuşmanın konusunu seçerken Afgânî'den esinlenmesi bu ikili arasındaki ilişkiyi zaten kuşkulu hale getirmektedir. Afgânî'nin cevabının içeriği ise tek başına bu kuşkuyu derinleştirecek bir içeriğe sahiptir. Öte yandan Afgânî'nin Renan'ın iddialarını Arapça çevirisinden öğrenmesi, kendi cevabının ise Fransızcaya tercüme edilerek yayınlanması, metnin Arapça aslının ancak 1986 yılında bulunması/basılması gibi durumlar Afgânî'nin, Renan'ın eleştirilerini tam olarak kavramadığı veya yanıtının iyi biçimde Fransızcaya çevrilmediği şeklinde başka birtakım kuşkulara yol açmaktadır. Nitekim Cemil Meriç'in, hayatının iki ayrı evresinde Afgânî'nin bu yazısını, birbirine tam zıt biçimde değerlendirmesi sorunun karışıklığını göstermektedir. Demir'in eserinin ikinci baskısında bu çapraşık meseleyi daha derinden almasını bir okur olarak sabırsızlıkla bekleyeceğim.

Demir'e göre Namık Kemal'in *Renan Müdâafanâmesi* başlıklı eseri, Renan'ın İslâm eleştirilerine karşı nitelikli ve onurlu biçimde kaleme alınmış bir karşı eleştiridir. Hassas ve samimi bir Müslüman olarak Namık Kemal, konuşmanın yayınlanmasından sonraki dört ayda metnini hazırlamış olmasına rağmen bu metnin 25 veya 27 yıl sonra yani 1908 veya 1910'da yayınlanması ise oldukça şaşırtıcıdır. İslâm'a iftiralarla dolu bir konuşmaya, Afgânî'nin zayıf eleştirinin bir buçuk ay sonra Fransızca gazetedede yayınlanarak dünya kamuoyuna sunulması ile Namık Kemal'in nitelikli eleştirisinin hem çeyrek asır sonra hem de sadece Türkçede basılması arasındaki ters orantı, İslâm düşüncesinin ve

medeniyetinin kendini savunma refleksinin ne ölçüde düşük olduğunu açıkça göstermektedir. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen İslâm eleştirisi ve İslâm savunusu olarak yanıtlama girişimine dair örnek olay, yirmi birinci yüzyılın benzer tartışmalarında izlenmesi gereken yöntemler sunması açısından dersler alınacak unsurlar barındırmakla hâlâ çağdaş bir meseledir. Demir'i böylesi önemli bir olayın tarihe gömülmesine izin vermediği ve tartışmayı günümüze taşıdığı için tebrik ediyorum.

Prof. Dr. Fatih Toktaş
30 Kasım 2025
Güzelyalı/İzmir

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	ix
1. GİRİŞ: 19. YÜZYILIN ZİHNİYET DÜNYASI ve POZİTİVİST MEYDAN OKUMA	1
2. ERNEST RENAN: BİYOGRAFİ, PSİKOLOJİ ve İDEOLOJİ	5
2.1. İnançtan Şüpheyeye: Renan'ın Zihinsel Dönüşümü	5
3. İSLÂM ve BİLİM KONFERANSI (1883)	15
4. NAMIK KEMAL ve RENAN MÜDÂFAANÂMESİ	35
5. CEMALEDDİN AFGANİ ve RENAN'A CEVABI	55
6. SONUÇ	71
KAYNAKÇA	75
DİZİN	79